

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті розглянуто економічну сутність становлення і функціонування фермерських господарств на основі їх правових ознак та принципів створення. Обґрунтовано вибір спеціалізації фермерських господарств та їх роль у виробництві сільськогосподарської продукції. Наведено репрезентативність формування фермерських господарств в Україні та з'ясовано проблеми з їх утворення і подальшого розвитку. З точки зору конкурентних переваг організації фермерства в Україні і наведено авторські висновки щодо перспективності такої форми господарювання у сільському господарстві.

Ключові слова: фермерські господарства, особливості і принципи функціонування, виробнича спеціалізація, сільськогосподарське виробництво, самозабезпечення, доход.

Summary. In the article the economic substance of the formation and operation of farmers on the basis of their legal characteristics and principles of creation. The choice of specialization of farms and their role in agricultural production. An representativeness formation farms in Ukraine and found a problem with their education and further development. In terms of the competitive advantages of farming organizations in Ukraine are the author's conclusions about the viability of this form of management in agriculture.

Key words: farms, features and principles of operation, production specialization, agricultural production, self-sufficiency, income.

Постановка проблеми. Адаптація вітчизняної аграрної економіки до умов активізації ринково-конкурентного середовища і поглиблення міжнародної інтеграції вимагає пріоритетного вирішення економічною наукою та практикою господарювання комплексу проблем, пов'язаних зі сталим розвитком підприємницьких структур в агробізнесі, серед яких провідне місце займають фермерські господарства, щодо забезпечення ефективного соціально-економічного їх розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорія, методологія та практика становлення і функціонування фермерських господарств у процесі ринкових перетворень в аграрній економіці знайшли своє відображення у наукових працях І. М. Глібчука, В. П. Горьового, С. В. Тимчука, П. М. Макаренка, Л. Л. Мельника, Ю. О. Махортова, В. Л. Дмитренка та інших вчених.

Незважаючи на вагомий внесок опублікованих наукових праць у визначенні економічної ніші і ролі фермерства, залишаються не повністю охоплені питання економіко-соціальної складової їхнього функціонування.

Метою статті є дослідження та обґрунтування економіко-соціальної сутності становлення і функціонування фермерських господарств в Україні.

Виклад основного матеріалу. Економічна реформа, формування ринку, розвиток різних форм власності у сільському господарстві України визначають складні соціально-економічні завдання підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва. Вирішення цих завдань вимагає ділової активності, підприємливості та комерційної ініціативи. Важлива роль розвитку комерційних засад та підприємництва

в агробізнесі відводиться фермерству — новому соціально-економічному явищу, яке сприяло не тільки переходу до багатокласного господарювання, але й формуванню середнього класу. Фермерські господарства можуть бути орієнтовані на виробництво найбільш конкурентоспроможної органічної продукції, здійснювати не тільки виробничо-економічні, але й соціально-екологічні функції шляхом раціональної територіальної організації свого розміщення.

Існує багато причин, чому фермерські господарства є одним із явищ, яке все важче піддається розумінню. По-перше, така форма організації праці часто суперечить бюрократичній логіці, формальним правилам і виробничій доцільності, що стали пріоритетами сучасності. Фермерські господарства сьогодні сприймаються, з одного боку, як щось застаріле і недосконале, з іншого — привабливе і не позбавлене певного змісту. По-друге, суспільству часом важко зрозуміти призначення фермерських господарств через складність, неоднозначність і багатогранність такого явища.

Особливості функціонування фермерських господарств в Україні обумовлені сучасними реаліями аграрної реформи, серед яких необхідно виділити контроль над основними ресурсами виробництва (земля, худоба, сільськогосподарські культури, матеріальні цінності та ін.), доступ до мережі аграрних ринків, отримання доходу для самозабезпечення і подальшого розвитку господарства. При цьому вирішується важливе соціальне питання — зайнятість і професійне вдосконалення завдяки самовідданості та сумлінності праці. Крім того, для фермерства присутня гнучкість і чутливість до досягнень науково-технічного про-

гресу, пристосованість до мінливої політичної та економічної ситуації. Свідченням цього є специфічна організаційна форма, коли усі рішення на свій ризик і розсуд приймаються власником або його сім'єю.

Фермерське господарство — особливий вид підприємницької діяльності громадян України, що полягає у виробництві, переробці та реалізації сільськогосподарської продукції з метою одержання прибутку [1], і характеризується за такими основними ознаками [2]:

— самостійний суб'єкт аграрного господарювання на підприємницькій основі з правом юридичної особи;

— діяльність здійснюється виключно громадянами України лише на добровільних засадах;

— індивідуальність — сімейно-трудова характеристика господарювання у сільськогосподарському виробництві;

— використання земель сільськогосподарського призначення як основний засіб виробництва;

— сільськогосподарська продукція, вироблена фермерським господарством, має товарний характер;

— мета діяльності — отримання доходу.

З урахуванням наведених ознак фермерського господарства можна сформулювати таке його визначення: фермерське господарство — це добровільне утворення громадян України на правах юридичної особи, пов'язаних між собою родинними зв'язками, члени якого спрямовують свою діяльність на виробництво, переробку та реалізацію сільськогосподарської продукції з метою отримання доходу, використовуючи земельні ресурси сільськогосподарського призначення як основний засіб виробництва.

Фермерство — новітня форма господарювання в сучасних ринкових умовах на землях сільськогосподарського призначення, яка характе-

ризує аграрний сектор економіки, а через нього і економіку України [3]. І як один із видів підприємницької діяльності у сільському господарстві фермерство ґрунтується на своєрідних принципах свого становлення та функціонування в мінливих умовах ведення агробізнесу (рис. 1).

Незважаючи на певну широту і повну автономію ведення господарської діяльності (рис. 1), умови функціонування фермерських господарств в Україні є досить складними, що обумовлює окреслення основних проблем їх розвитку:

— складний правовий механізм отримання земельних ділянок для створення фермерського господарства та невизначеність суб'єктивного складу правовідносин приватної вартості на землю;

— відсутність спеціалізованої юридичної служби на селі, яка б належним чином надавала правову допомогу фермерським господарствам та сприяла їх правовому і економічному захисту, особливо селянам, які мають намір створити фермерські господарства;

— деякі представники органів влади та самоврядування нерідко допускають юридичні порушення при вирішенні питань щодо виділення земельних ділянок для створення фермерських господарств, не дотримуючись принципу рівноправності форм власності;

— відсутність єдиного кодифікаційного акта, який мав би змогу уніфікувати аграрне законодавство (наприклад Аграрний кодекс України).

Отже, у зв'язку з недосконалістю чинного законодавства, недостатньою державною увагою до потреб фермерства та слабкою їх соціальною захищеністю кількість фермерських господарств в Україні за останні роки має тенденцію до зменшення (рис. 2).

Як свідчать наведені дані (рис. 2), кількість фермерських господарств в Україні зменшилась на 10312 од. у 2014 р. проти 2005 р., або на 24,3 %.

Причиною таких змін є довготривалий диспаритет цін на промислову і сільськогосподарську продукцію з нееластичністю її ринкового попиту, що відповідно відобразилось в отриманні доходів фермерів та зумовило ліквідацію більшості фермерських господарств або їх злиття (укрупнення) за певною спеціалізацією виробництва. Останнє дозволяє підібрати виробничий напрям за рахунок розширення земельних угідь і тим самим уможливити залучення інвес-

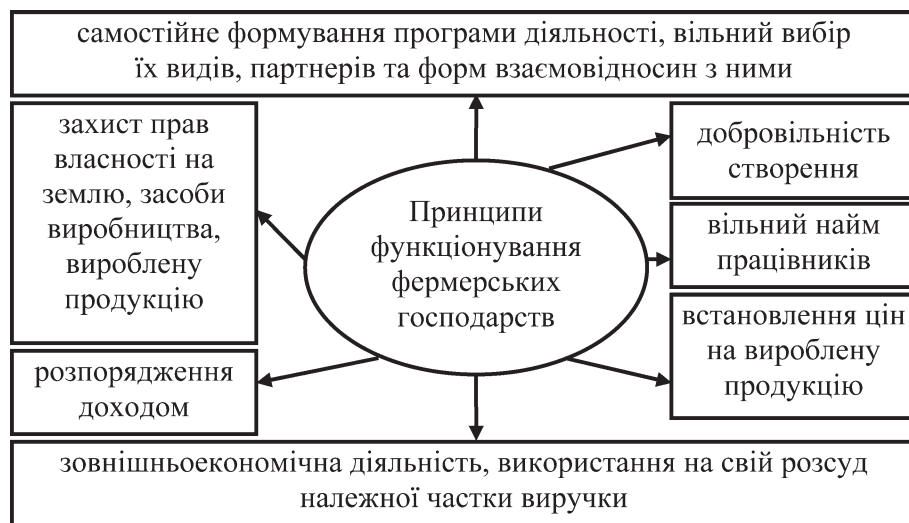

Рис. 1. Принципи функціонування фермерських господарств (розроблено автором за [4])

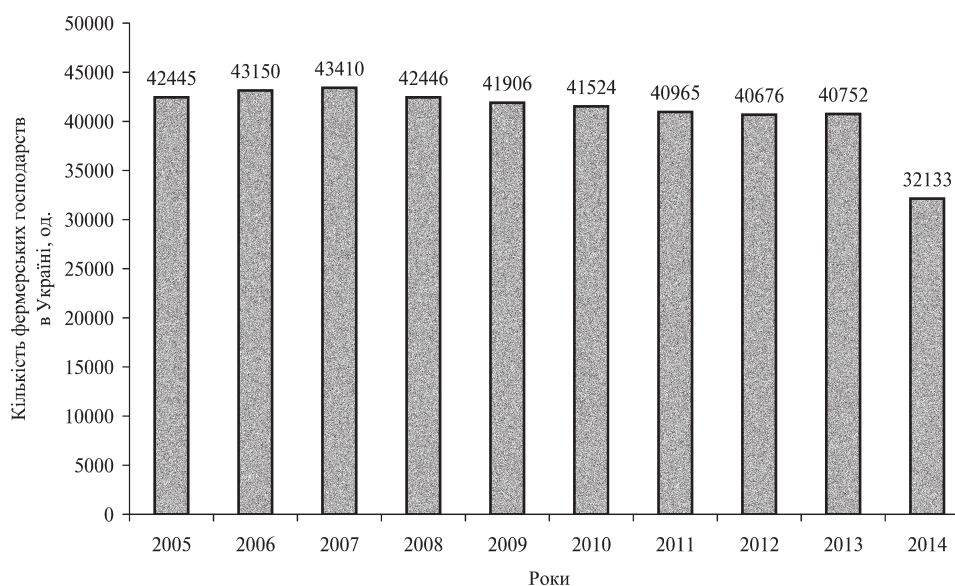

Рис. 2. Динаміка фермерських господарств України у 2005–2014 рр. (розраховано автором за даними [5])

тицій, переслідуючи ціль продуктивного ведення господарської діяльності.

Передумовою продуктивного ведення фермерського господарства є вибір певної форми спеціалізації виробництва на основі оптимального поєднання галузей (тваринництво, рослинництво), тобто той варіант, який за певних умов найвигідніший. За спеціалізацією в Україні діють фермерські господарства таких типів, як рослинницькі, що спеціалізуються на вирощуванні зернових, соняшнику, цукрових буряків. У структурі товарної продукції таких господарств більше ніж 50 % припадає на два-три основних види продукції рослинництва. Господарства рослинницько-тваринницького типу: зерно-молочні, зерно-свинарські. На таких фермах раціонально використовують побічну продукцію і займаються переважно двома галузями, на які припадає більше ніж 60 % товарної продукції. Господарства з вузькою спеціалізацією займаються виробництвом окремих видів продукції тваринництва, як правило, це птахівництво чи свинарство на купованих кормах, виробництвом овочів або ж нетрадиційними видами продукції (бджільництво, рибництво, квітникарство).

Важливим аспектом у підвищенні економічної стійкості фермерського господарства є оптимально розвинута внутрішньогосподарська інфраструктура і спеціалізація виробництва. При обґрунтуванні спеціалізації необхідно виявити потребу господарства в ресурсному потенціалі, вивчити і обрати альтернативні варіанти передбачуваної спеціалізації виробництва, провести аналіз передбачуваних витрат виробництва і можливих прибутків, одержуваних від кожної з галузей. При цьому перспективою є замкнений цикл виробництва, де організація з переробки отриманої продукції дозволить виготовляти го-

товий до споживання продукт (олія, хлібобулочна продукція, м'ясо-молочні вироби та ін.). Це дозволить диверсифікувати виробничу діяльність фермерського господарства і дасть можливість отримати додатковий дохід та сприяти зростанню зайнятості сільського населення за рахунок збільшення робочих місць від розширення своєї діяльності.

Внаслідок цього фермерам притаманна багатогалузева модель розвитку, а диверсифікація виробництва є однією з можливостей зменшити ризик банкрутства. Виробництво декількох видів продукції дасть змогу у разі невдачі збитки від одного виду продукції перекрити чи урівноважити прибутками від інших. А з поглибленням інтеграційних процесів у сільському господарстві та кооперування виробничої діяльності фермерських господарств постає можливість отримувати додаткові прибутки від реалізації продукції переробки, що забезпечить ефективність виробничої діяльності таких організаційних форм.

З метою забезпечення стабільного розвитку фермерства в Україні та посилення його позицій на аграрному ринку основними напрямками діяльності мають стати інтенсифікація виробництва фермерських господарств, яка спрямована на якість отриманого продукту, що в кінцевому результаті забезпечить цінову конкуренцію на ринку продовольства. А удосконалення на рівні регіонів та держави системи економічних відносин на основі поліпшення правового і фінансового клімату в аграрному секторі економіки сприятиме розвитку фермерського руху в країні.

Висновки. Фермерське господарство є формою організації сільськогосподарського виробництва, яке поряд з іншими сільгоспвиробниками в умовах ринкових відносин має забезпечувати продовольчу безпеку країни.

Фермерські господарства формуються за рахунок особистих матеріальних засобів і вкладів, а також за рахунок доходів, одержаних від виробничої і комерційної діяльності, та інших надходжень. Функціонують фермерські господарства в умовах самоокупності, самостійно визначають напрями своєї діяльності, спеціалізацію, організують виробництво сільськогосподарської продукції, її переробку та реалізацію. За власним розсудом підбирають партнерів для економічних зв'язків у всіх сферах діяльності, а всі витрати покривають за рахунок власних доходів.

За соціальною складовою фермерські господарства — сімейно-трудова об'єднання мешканців певного села, життя і побут яких пов'язаний із рільництвом, скотарством на основі особистої праці, спрямованої на виробництво товарної маси продуктів харчування та отримання доходів, а отже, й на забезпечення існування самого домогосподарства і добробуту його членів. Це передусім економічно-соціальна одиниця аграрного виробництва, яка може функціонувати як в суто автономному режимі, так і в режимі тісної кооперації з іншими сільськогосподарськими і переробними підприємствами, однак не втрачаючи своєї самостійності.

Література

1. Глібчук І. М. Фермерське господарство: поняття та юридичні ознаки [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=45042>.
2. Макаренко П. М. Фермерство України у контексті тенденцій розвитку сільського господарства / П. М. Макаренко, Л. Л. Мельник // Економіка АПК. — 2008. — № 4. — С. 145–152.
3. Махортов Ю. О. Сучасний стан і перспективи розвитку фермерства в Україні / Ю. О. Махортов, В. Л. Дмитренко // Вісник аграрної науки. — 2003. — № 6. — С. 73–76.
4. Закон України «Про фермерське господарство» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/973-15/ed20051007>.
5. Сільське господарство України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.